

”Frisinnets bas är skör, en liberalism med frisinnat förtecken omistlig,” skriver Hans Bergström.

Ett mäktigt ansvar

Den naturliga tankefiguren när man ombeds skriva i den utmärkta Frisinnad Tidskrift är den här: Frisinnets historia att vara stolt över, ett nu som rymmer vissa problem och en framtid som rätt behärskad är löfterik. Tyvärr kan jag inte formulera mig så, för jag är betydligt mer oroad om framtiden. Jag kan inte se var de baser finns som en gång byggde frisinnets och heller inte var de låter sig återskapas.

En burdus analys säger att den första vågens folkrörelser – särskilt nykterhetsrörelse men även frikyrka och politiska partier – håller på att dö, att den andra vågens folkrörelser (de materiella) förvandlats till gnisslande kravmaskiner, och att den tredje vågens folkrörelser (miljörörelser med mera) är postgiroorganisationer utan medlemmar i skolande verksamhet.

En märklig dubbelbild

Verkligheten, och dit räknar jag även forskningsläget, ger en märklig dubbelbild. Å ena sidan har betydelsen av liberalism och frisinne uppgraderats. Å andra sidan har skörheten hos dem tydlig-

härom söndagen. Skulle Sverige hålla på sin rätt att hävda strängare regler för införsel av alkohol än andra EU-länder, var frågan. Det skulle man tyckte panelen – för att äntligen visa lite självständighet inom EU-familjen. Ett gott skäl. Men sakfrågan då? Att ung-

Hans Bergström, Stockholm, är chefredaktör på Dagens Nyheter med ansvar för ledarredaktionen.

gjorts. Det är i själva verket ingen motsättning. Den bästa av den rad av viktiga böcker för liberalism som har kommit de senaste åren har den här dubbelheten som utgångspunkt: den amerikanske statsvetaren Stephen Holmes *Passions and Constraint – on the Theory of Liberal Democracy* (”Passioner och restriktioner – om teorin för den liberala demokratin).

Det främsta skälet till en liberal hållning är inte att människan är rationell, god, upplyst och agerar som fullfjädrad ”economic man”, fastslår Holmes. Liberalismens betydelse bestäms av rakt motsatt insikt: av hur lätt känslötän-

domarna håller på att suppa ihjäl sig, kunde det inte möjligen också vägas in i bilden? Varför är vi så konstigt irrationella i vår syn på risker mot liv och hälsa, vi som säger oss hylla både förnuft och känsla?

Ingemar Eliasson

kande och mörk gruppdynamik kan ta över. Förnuftigt och fredligt samarbete är någonting ytterst skört. "Tänk med din klass", "Känn med Din stam" – sådan urprimitiv gruppdynamik ligger alltid nära.

För att motverka deras farliga socialpsykologi fordras en ständig kultivering, ett oavlatligt byggande av ett överjag av normer, en hela tiden pågående träning i medborgerlighet, dvs vana att lyfta sig från en inskränkt nivå till en mer principiell och vidsynt där man upplyst och i förnuftigt samspel med andra försöker förstå och resonera om viktiga sammanhang.

Liberala uppfinningar

Liberalismens stora bidrag är att ha tänkt igenom hur människan kan bygga institutioner som främjar en sådan civilisering av det mänskliga umgänget. Demokratien med dess krav på argumentering, kompromisser och maktbalanser är en av dessa geniala liberala uppfinningar. Kravet på begränsning av statsmaktens roll, så att frihetssfärer av tolerans och mångfald träder i stället för religionskrig, är en annan uppfinning. Kontraktsrätten en tredje.

Men utöver de formella institutionerna måste det också finnas processer och källor, genom vilka de kultiverande värdena reproduceras hos nya generationer, blir till vanor för hur vi relaterar till varandra i ett gott samhälle. "Byggande av socialt och moraliskt kapital" kallar statsvetaren Robert Putnam detta.

Vad har byggt denna civilitet i Sverige, vår norm- och vanegrund?

Några svar:

- Folkskollärarna, med deras bildningslidelse och starka sociala roll över hela landet.
- Föräldranormer hämtade ur en kristen tradition.
- Kommunalt självstyre.

- Folkrorelserna, med träning redan i en så grundläggande sak som förenings-teknik, hur man på ett ordnat och kultiverat sätt hanterar olika meningar i en församling och kommer till bindande beslut i stället för bindgalet kaos.

- Läskulturen, inte minst det märkliga förhållandet att alla haft morgontidning i Sverige, låg- som högutbildad, kvinna som man, storstadsbo som landsortsbo, invandrare som infödd.

Vad finns kvar av alla dessa normbyggande institutioner?

Folkskollärarna är borta, söndagsskolan reducerad, kommunerna expertledda, folkrörelserna på utdöende och tidningsläsningen hotad. (1970 saknade 10 procent av LO:s medlemmar tidning hemma, 5 procent TV; ett kvartssekel senare saknar 27 procent tidning, 2 procent TV).

Kulturskyddet tunnare

Det här innebär inte att hela kulturgrunden är borta idag. Arvet är stort och verkar länge. Ännu år 1996 är det till exempel en majoritet av svenska folket som inte har växt upp med television under sina barnår. Men arvet försvagas efterhand om det inte uppdateras. Då blir också kulturskyddet tunnare.

På allt fler 50-årskalor finns det ingen folkrörelseskolad medborgare som aktivt argumenterar emot när samtalen försumpas av fördomar. I ännu några bostadsområden, som polisen vet berätta från en del överklassdominerade områden i Stockholm, släpper föräldrarna loss alkohol bland sina barn på ett sätt som fyller fredagsnätterna med fylleri och övergrepp.

För varje år blir det allt svårare att få duktiga personer att åta sig kommunala uppdrag, ungdomar att gå in i politiska partier. Och marken blir alltmer beredd för näste populist, som samlar ett missnöjt folk till stöd för ett oreflekterat

program av syndabockstänkande, allt mindre färdigt för europeiskt statsmannaskap.

Pessimistiskt i överkant? Ja, jag hopas det. Beskrivningen är inte till för att sänka modet, den lyfter tvärtom uppgiften. Om den goda och normstyrda demokratiska kulturen alltid fanns där, säkrad utan ansträngning, då kunde vi alla sätta oss i våra sommarstugor och odla våra tomater. Det är just den nyåtervunna insikten att civiliteten ständigt måste reproduceras för att samhället ska förbli människovärdigt, som gör den liberala insatsen så betydelsefull.

Frisinnets historiska roll har då inte minst varit att bekymra sig för att vårda sig om de levande normbyggande gemenskaperna – där den teoretiska liberalismen tenderade bli för abstrakt och för ensidigt individualistisk, hamna på för långt avstånd från själva livet. Frisinnets breddade liberalismen också genom att tillföra människor från olika sociala skikt – och genom att inspirera till ett borgerligt praktiskt samhällsansvar, fjärran från yuppie-era och enkelt skattegnäll.

Förslaget till nytt partiprogram för folkpartiet innebär ett stort framsteg i ansatsen. Förslaget bärs av insikten om betydelsen av de normbyggande levande gemenskaperna, inte minst familjen. Det märks att huvudskribenten. Anders Jonsson, både är folkrörelsemänniska och väl beläst i senare års samhällsforskning. Den liberala och frisinnade uppgiften har blivit alltmer betydelsefull, genom att rasen i de västerländska samhällenas fundament åter reser de stora liberala grundfrågorna om hur en god demokrati byggs och underhålls.

En folklig bas – finns den?

Men problemet är förstås mycket svårare än att kunna lösas med en skrivning.

Finns det längre någon folklig bas att knyta an till? Kan den skapas eller främjas? Går det att bryta tendensen till fallande tidningsläsning, och finns det en politisk vilja att gynna istället för att momsplikta läsningen? Kan vi få en ny krets av själverksamta företagare som satsar på egen försörjning men samtidigt orkar engagera sig för ett vidare samhälle? Går det att återskapa motivation för människor med krävande jobb och lockande fritid att för en tid åta sig medborgerliga uppdrag? Hur inskolar vi barn till vuxenansvar, istället för att få en växande krets av 35-åriga småpojkar? Ur vad kan modfällda lärare återfå arbetsglädje och insikt om att de har världens viktigaste och mest stimulerande yrke? Vad innehåller vårt samhällsetiska minimum, de grundregler för umgänge och konfliktlösning som inget samhället kan vara utan?

Frågor av det här slaget behöver ställas på stort allvar. Jag tror att det kan gå riktigt illa, att vår kultur och vår demokrati inte är evigt skyddade utan mycket väl kan rasa ner i tribalismens mörker. Jag hoppas samtidigt att Sverige allttjämt har kvar så mycket av folkrörelsearv på djupet att även gnällspikar en dag inser att de måste resa sig till medborgare.

Det som nu sker i Belgien kan bli ett föredöme för Europa. Allt är misstrott och sönderkört: politik, rättsväsen, nation. Men istället för att kasta sig i armarna på hatpartiet, som tidigare nått stora framgångar i särskilt det ekonomiskt så framgångsrika Flandern, tycks människorna ha rest sig som medborgare, begär i värdiga demonstrationer inte att civilt krig ska utbryta utan att liberala värden ska återupprättas, sådant som en hederlig och fredlig rättsstat.

Frisinnets bas är skör, en liberalism med frisinnad förtecken omistlig. Denna kombinerade insikt ger oss ett mäktigt ansvar.

Hans Bergström